

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСИВНОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

Ірина Дорожко
(Харків)

Психолінгвістична теорія і система одиниць мовленнєвої діяльності виступають у площині невідповідності: психологічний аналіз мовленнєвої діяльності (рефлексії над мовленням) відокремлений від аналізу навчальної діяльності. Дослідження даного припущення привертає на увагу як у теоретичному, так і в практичному відношеннях.

Ключові слова: рефлексія, психолінгвістичні рівні, сильна нервова система, слабка нервова система, рівні усвідомленості.

Психолінгвістическая теория и система единиц речевой деятельности выступают в плоскости несоответствия: психологический анализ речевой деятельности (рефлексии над языком) отделен от анализа учебной деятельности. Исследование данного предположения привлекает внимание как в теоретическом, так и в практическом отношении.

Ключевые слова: рефлексия, психолінгвістические уровни, сильная нервная система, слабая нервная система, уровни осознанности.

The psycholinguistic theory and the system of speech activity units are applied with discrepancy: psychological analysis of the speech activity (reflexion over speech) is separated from the studying activity analysis and on the contrary. The research concerning this hypothesis is of theoretical and practical importance.

Keywords: reflexion, psycholinguistic levels, strong nervous system, weak nervous system, levels of awareness.

Постановка проблеми. Розвиток дитячого мовлення розглядається у динаміці розвитку довільності, навмисності та усвідомленості, відповідно до різних одиниць мовленнєвої діяльності.

Відповідно, розвиток рефлексії дитини над мовленням є виникнення, розширення, якісна зміна і внутрішня структурна перебудова орієнтувальної ланки первинної спонтанної мовленнєвої діяльності [3, 159].

Актуальність проблеми. Свідоме відношення особистості до розвитку власної мовленнєвої діяльності – це відношення до самого себе, становлення гармонійної людини, яка адекватно реагує на імпульси зовнішнього світу.

Поглиблюючи свої знання з психолінгвістики, ми мали **на меті** дослідити питання розвитку рефлексії дитини над мовленням, розглянути питання розвитку особистості у віковій динаміці. Не менш цікавим є філософське трактування рефлексивних дій суб'єкта.

Виклад основного матеріалу. Дослідження видатних психологів і філософів підштовхнули нас висунути таку гіпотезу, а саме: як сила нервової системи впливає на розвиток рефлексії особистості?

Таким чином, нам необхідно з'ясувати чи можна визначити рівень виникнення рефлексивних дій суб'єкта. Як відомо, є носії слабкої нервової системи, і протилежні їм – носії сильної нервової системи.

У питаннях дослідження рефлексії, у будь-якій раціональній установці виникає тенденція розчину об'єктивації того над чим рефлектує особистість. Цей досвід пов'язаний з розкриттям сутності мислення завдяки грецьким дослідникам.

Рефлексія виникає із волі переконати самого себе, а не із доброї віри та посилення на авторитет. Рефлексія висуває питання, щоб одержати упевненість у своїй позиції, вона розчиняє тотальність, в якій сама безпосередньо знаходиться, “ізолює аспекти, точки зору” і разом з тим утримує їх як ізольоване, оскільки вона відмовляється від накопиченого, щоб

зробити найважливішими інші аспекти, і так вона розвиває повноту позиції, спочатку, як точку зору, щоб потім досягти значного розуміння [2].

У безмежній саморефлексії здійснюється перевірка кожної позиції, яка формується у особистості, усвідомлюється проблематика “Я” і діалектика всього суб’єктивного буття.

Профеноменом нашої душі є те, що вона спрямовує свідомість на світ, на речі, які знаходяться поза свідомістю і одночасно повертає його на душу. У нашій свідомості існує самосвідомість. Предметна інтенція (особливість свідомості бути спрямованою) повертається одночасно назад “рефлектує” душу, і робить її тим, що ми називаємо – я, сам, особистість [2].

Розглянемо рівні побудови психічних процесів по Н.А.Бернштейну та рівні усвідомлення по О.М.Леонт'єву.

Фізіологічна концепція Н.А.Бернштейна полягає у тому, що автоматизація розуміється як процес переключення на “низькі” (фонові) рівні, а усвідомлення пов’язано з “найвищим” рівнем. Характеризуючи мовленнєву діяльність, Н.А.Бернштейн висуває гіпотезу щодо “найвищого” рівня. “Найвищим” рівнем є рівень смислового зв’язного мовлення.

О.М.Леонт'єв розробив концепцію різних ступенів або рівнів усвідомленості на підставі фундаментальних досліджень Н.А.Бернштейна (схема неврологічних рівней).

О.М.Леонт'єв виділяє три рівні усвідомленості:

1. Актуальне усвідомлення;
2. Свідомий контроль;
3. Неусвідомленість (несвідомий) [2, 161].

При цьому, несвідомі операції у подальшому (обов’язково через ступінь актуального усвідомлення) підлягають усвідомленому контролю.

О.О.Леонт'єв співвідносить систему рівнів Н.А.Бернштейна та систему рівнів усвідомлення О.М.Леонт'єва, в результаті характеризує поняття психолінгвістичних одиниць.

Найвища оперативна психолінгвістична одиниця – висловлювання (речення). Наступна одиниця – “слово-квант” як семантична одиниця.

За ним іде слово як “фазова” одиниця, і замикає ієрархію психолінгвістичних одиниць – склад.

Співвідношення психолінгвістичних і неврологічних рівней витікає у рівень усвідомленості. О.О.Леонт'єв пропонує таку схему рівней усвідомленості:

Психолінгвістичні рівні	Неврологічні рівні	Рівні усвідомленості
Рівень висловлювань	Рівень зв'язного мовлення	Актуальне усвідомлення
Рівень слів-квантів (семантичного слова)	Словесно-предметний рівень	Свідомий контроль
Рівень фазичного слова	Рівень-операторів	Несвідомий контроль
Складовий рівень	Складовий рівень	Неусвідомленість (несвідомий)

О.М.Леонт'єв констатує, що рівні усвідомленості є показником характеристики того чи іншого рівня психолінгвістичних одиниць, які виникають при переключенні цих одиниць на інший неврологічний рівень по Н.А.Бернштейну.

Наприклад, якщо в психолінгвістичній ієрархії слово відповідає “слову-кванту”, на неврологічному рівні – словесно-предметному рівню, то на рівні усвідомленості – свідомий контроль. При переході на перший неврологічний рівень воно одержує характеристику “актуального усвідомлення”.

Залежно від того, з яким рівнем взаємодіє несвідомий рівень, можливі різні ступені усвідомлення тих операцій, які мають відношення до даного процесу.

О.О.Леонт'єв досліджував рефлексивні дії у навчальному процесі. Психолінгвістична теорія і система одиниць керованої (у шкільному

навчанні) рефлексії над мовленням носять характер невідповідності: психологічний аналіз мовленнєвої діяльності не знаходиться у площині аналізу навчальної діяльності.

Співвідношення психологічного аналізу мовленнєвої діяльності і аналізу навчальної діяльності важливо як у теоретичному, так і практичному значенні.

Важливим завданням є формування у особистості рефлексивного відношення до мови. У особистості виникає нове відношення між оперативними психолінгвістичними одиницями і рівнями усвідомлення [3, 166].

Наприклад, оволодіння процесом читання є передусім процес оперування з літерою і паралельно уміння виділяти у мовленнєвій діяльності склад.

Леонтьєв О.О. розкрив психолінгвістичний аспект змін, які відбуваються у суб'єкта при оволодінні процесом читання. Леонтьєв О.О. показав, яким чином виникає нове відношення між психолінгвістичними одиницями і неврологічними рівнями.

До початку навчання звуковий тип (звук) виступав як частина системи несвідомого контролю, перебуваючи у складі звукового слова-типу.

Наступний етап – звуковий тип переходить через ступінь актуального усвідомлення на рівень свідомого контролю.

Яке ж відношення спостерігається між психолінгвістичними одиницями і неврологічними рівнями? Виникає можливість здійснювати мовленнєві операції за допомогою одиниць, які відповідають рівню фазичного слова. Це звуки (фонемі), що є у складі фазичного слова.

На початку дослідження ми висунули припущення, що рефлексивні дії залежать від сили нервової системи. Чому саме є така думка? Ми маємо намір дослідити чи можна визначити рівень рефлексії?

Феномен терміну “рефлексія” досліджується у різних напрямках. Трактування терміну “рефлексія” з боку філософів, психологів, педагогів, філологів привертають на увагу і мають велику кількість спільних думок.

У працях видатного філософа К.Ясперса, рефлексія поділяється на види і кожний вид має свої характерологічні особливості.

Якщо є видова характеристика, то постає питання – як виникають рефлексивні дії суб’єкта, чи впливає сила нервової системи на рівень рефлексії?

Наприклад, особистість зі слабкою нервовою системою не тільки не може чекати, вона з великими труднощами утримує нову інформацію.

Слабка нервова система не здатна переносити сильні подразники. Слабка нервова система на відміну від сильної нервової системи відрізняється високим показником чутливості, або сензитивністю, здатністю виділяти слабкі імпульси, і характеризується здатністю виокремлювати однакові подразники. У цьому полягає її перевага [1, 6].

Заперечливий зв’язок між силою нервової системи і чутливістю аналізатора зрівнює можливості тієї чи іншої нервової системи.

На нашу думку, рефлексивні дії безпосередньо пов’язані з чутливістю аналізатора. Висока сензитивність впливає на рефлексію суб’єкта, що дає можливість вивести рефлексивні дії на найвищий рівень.

Психологічні дослідження свідчать про те, що у суб’єкта зі слабкою нервовою системою швидше утворюються умовні рефлекси. Висока динаміка процесу збудження особистості впливає на засвоєння певної інформації, відповідно, полегшує процес навчання.

Слабка нервова система сприймає краще навчальний матеріал [1, 7].

Сильна нервова система має перевагу у запам’ятовуванні великих блоків інформації. Процес запам’ятовування має мимовільний характер і не передбачає смислової обробки інформації.

У слабкої нервової системи швидкість перебору варіантів розв'язання завдання вище. Вона швидше пристосовується, акліматизується, влаштовується.

Бажання продовжити навчання, отримати вищу освіту мають переважно суб'єкти зі слабкою нервовою системою [1, 7].

Що ж до навчального процесу? Слабка нервова система відзначається включеністю у навчальний процес без додаткових зусиль. Сильна нервова система не відволікається і працездатна, але довгий час спостерігається процес її включення у навчальний процес.

Рефлексивні дії опосередковані включеністю нервової системи особистості у навчальний процес.

У слабкої нервової системи показники розв'язання завдання вищі у часовому відношенні, тому будова системи одиниць керованої (у шкільному навчанні) рефлексії над мовленням особистості має позитивні показники.

Сробуємо довести вищезазначене. По-перше, учню з сильною нервовою системою необхідно давати завдання від найпростіших до складних. Для слабкої нервової системи ситуація кардинально змінюється – завдання вибудовуються від складних до найпростіших.

По-друге, самоповага (до своєї нервової системи), самоусвідомлення і самоконтроль – це три кита, які надають особистості силу.

По-третє, сила нервової системи – показник вроджений, але змінний, так само як і рівень рефлексії особистості.

Доведено, що сила нервової системи має п'ять градацій за рівнем сили: “слабка”, “середньослабка”, “середня”, “середньосильна”, “сильна” [1, 7].

Визначитися з силою нервової системи – це свідчить про те, що є можливість удосконалення і самоудосконалення рефлексивних дій особистості. Рефлексивні дії суб'єкта виступають маяком у бурхливому океані мовленнєвої діяльності.

Висновки. Свідоме відношення до розвитку власної мовленнєвої діяльності – це становлення гармонійної особистості, яка намагається пізнавати рідну мову – джерело духовності і світосприймання.

Література

1. Короткий В.И. Когда слабость сильнее силы // Психология для всех. – 2007. – № 14. – С. 6-7.
2. Култаева М.Д. “К.Ясперс “Техники мышления” // Философская мысль. – 2003.
3. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, 2003. – 287 с.
4. Психолингвистика: Учебник для вузов / Под ред. Т.Н.Ушаковой. – М.: ПЕРСЭ, 2006. – 416 с.
5. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Харків: Прапор, 2005. – 640 с.
6. Фрумкина Р.М. Психолингвистика: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 320 с.